

6488.

Komissya Towarzystwa Rolniczego Krakowskiego trudniąca się obmyśleniem środków do podniesienia chowu koni, stosownie do wezwania komitetu w skutek odbytych narad na posiedzeniach swoich w dniach 16 kwietnia 1860 r. oraz 15 lutego b. r. przedkłada Komitetowi Towarzystwa Rolniczego niniejsze swoje sprawozdanie

TOWARZYSTWO ROLNICZE

Postawiło Komisji do rozwiązania trzy następujące we względzie chowu koni, bardzo ważne pytania:

1. Względem celowi odpowiedniego urządzenia stacyi ogierów rządowych?
2. Względem środków przyjsia do dobrych w kraju koni użytkowych i roboczych?
3. Względem stósowniejszego użycia premii rządowych, dotychczas przy wyścigach rozdawanych.

Komissya przystępuje do rozbioru tych kwestyj z kolei jak są postavione.

Co do pytania pierwszego.

1. Komissya mniema, że liczba ogierów rządowych jest nazbyt małą ażeby przeważny wpływ na polepszenie koni wyrzeć mogła. Ogierów rządowych w r. b. jest 265; kłaczy w Galicyi 250,427. Zatem na jednego

ogiera wypada 945 klaczy. Ponieważ atoli wszystkie klacze w kraju nie są użyte do rozplodu, biorąc tylko tyle klaczy ile koniecznie potrzeba do utrzymania liczby obecnej koni w Galicyi — liczba tych klaczy wynosiłaby 106,962, a wtedy na jednego ogiera rządowego wypada 403,61. klaczy. Ponieważ zaś na jednego ogiera najwięcej do 40 klaczy liczyć można, zatem ogiery rządowe tylko ledwie w $\frac{1}{10}$ części wpływają na produkcję koni w Galicyi. Komissya zatem proponuje pomnożenie liczby ogierów rządowych, po poprzedniem zbadaniu dokładnem, gdzie takowe pomnożenie, czy to w założeniu nowych stacyj czyli pomnożeniu liczby ogierów w stacyach już istniejących nastąpić ma.

Oprócz tego proponuje Komissya rozdawanie rocznych premii prywatnym za utrzymywanie ogierów do użytku rozplodowego za zdatne uznanych — od którychby oprócz rocznej premii od Rządu, właściciele pobierali za dopuszczanie do klaczy, przez nich samych ustanowioną opłatę.

Oprócz powyższego środka radzi komissya upowaznianie czyli uznawanie za zdatnych do rozplodu ogierów własności prywatnej — bez premij rocznych — gdzieby także właściciele ogierów od dopuszczania do klaczy przez nich samych ustanowioną opłatę pobierali.

Te ogiery prywatne premiiowane i koncessyonowane — tychże pochodzenie i miejsce gdzieby u właścicieli swych znajdowały się — oraz cenę przeznaczoną od stanowienia — aby Rząd rok rocznie — przez swoje organa i pisma publiczne — oraz spisy drukowane do każdej Gminy i Właściciela większej posiadłości, oraz stacyi ogierów przesłane — do publicznej podawał wiadomości.

2. Jakość także i rasa ogierów rządowych ściślej powinny ulegz rewizyi a pomieszczenie tychże po sta-

cyach zastosowane do konformacji, niedostatków i przy-
miotów klaczy w okręgu stacyi znajdujących się; ina-
czej bowiem najdziwaczniejsza z nieznamości miej-
scowych potrzeb i klaczy, i posłania jakichkolwiek
ogierów, na którekolwiek stacye — wyniknie mie-
szanina — która ani nie odpowie potrzebom remonty
ani rolnictwa ani niepomocze ukonstytuowaniu się do-
brej rasy tych rodzajów potrzebnych w kraju koni.

3. Urządzenie wewnątrz stacyi każdej dużo także
pozostawia do życzenia. Ogiery powinny już od 1go
lutego znajdować się na każdej stacyi i później aniżeli
dotąd, dopiero z końcem Października stacye opuszczać —
przez co nie tak wiele w krótszym czasie jak dotąd
byłyby używane i większa płodność tychże zapewniona.
Lepiej byłoby nawet, gdyby konie rok cały w miejscu
stacyi znajdowały się — ograniczywszy puszczenie tychże
do pewnego periodu czasu — albowiem na trzy mie-
siące, w które droga tam i napowrót do stacyi zimo-
wój Olchowce liczyłaby się, niewarto koni prowadzić,
i przez zmianę lokacyi, obsługi i rozmaite w drodze
mogące się zdarzyć wypadki, na niebezpieczeństwo na-
rzązać — gdzie przeciwnie w miejscu jednem odpowie-
dzialność ludzi mogłaby być większą, a bezpieczeństwo
koni pod względem zdrowia pewniejsze.

Stósowniejsem już będzie z wielu względów zgro-
madzanie ogierów w każdym obwodzie na zimę —
przez co zarządzający stacyą miałby w tym czasie spo-
sobność przekonania się o stanie klaczy w obrębie swo-
jej stacyi. Służba zajęta obsługą ogierów powinna
być lepiej kontrolowaną przez oficerów — lepiej znająca
swe obowiązki i obchodzenie się z końmi — surowo
karana za przekroczenia, natychmiastowem wydaleniem.
Aby naczelnik stacyi był w nauce chowu koni dokła-
dnie obznajmionym — znał się dokładnie na budowie i

przymiotach i wiedział pochodzenie klaczy, które do ogierów pod jego nadzorem będących przyprowadzone zostają — ażeby przez złe zastosowanie ogiera, niezaszkodzić budowie potomstwa, i aby cel produkcyi i zasady, podług których ta prowadzona być ma, zwichniętymi nie były.

4. Przedewszystkiem zaprowadzoną być powinna od stanowienia ogierami rządowemi opłata, któraby do wartości ogiera i miejscowości zastosowaną była. Zaprowadzona przez Rząd roku 1861 opłata na próbę tylko od 5 ogierów w całej Galicyi, nie może być skuteczną, a próba taka nie przyniesie oczekiwanych rezultatów. Zniesienie puszczenia ogierów za darmo winno być ogólne.

Komissya jest zdania że ogiery rządowe, aby skutecznie działały na produkcją koni w Galicyi winny być podzielone na 3 klasy. 1sza klasa aby obejmowała konie czystej krwi arabskiej i pełnej angielskiej — czy w kraju czy za granicą urodzone — 2ga konie pół krwi arabskiej i angielskiej w kraju urodzone — 3cia zaś konie pochodzenia arabskiego i angielskiego mniejszego stopnia krwi w kraju urodzone i wychowane. Biorąc jednak na uwagę, że w koniach krajowych, w ogóle znajduje się przeważna liczba klaczy, w których więcej jest jeszcze krwi wschodniej, że największa liczba tych klaczy jest wzrostu bardzo miernego — kształtów bardziej zbliżonych do konia wschodniego aniżeli do angielskiego, sądzi: że potrzebna jest dla Galicyi przeważna liczba ogierów krwi arabskiej — i że taki winien być zachowany stosunek w doborze ogierów dla każdej stacyi, w jednej lub w drugiej krwi, jaki znajduje się stosunek konformacyi i pochodzenia klaczy w każdym okręgu stacyi znajdujących się. W powyższy podział urządziwszy ogiery rządowe, dałoby się

skutecznie poprawić konie krajowe, odsunawszy jednak z czasem jak najkrótszym wszystkie ogiery rządowe niepewnego pochodzenia.

Co do ceny zaś od stanowienia, ta według klasy i szczególnych jeszcze przymiotów koni mogłaby być ustanowioną od 2 do 5 fl. dla 3ciej klasy — od 5 do 10 dla 2ej od 15 do 25 dla 1ej klasy najlepszych ogierów. Z opłat od stanowienia utworzyłby się znaczny fundusz na premiowanie i zachęty do chowu koni. Wynajmowanie przez Rząd ogierów 1ej klasy prywatnym może być wyjątkowo w używaniu pozostawione a to właścicielom stad większych, lub nawet stad mniejszych gdzie takowych stad kilka w niewielkiej od siebie odległości się znajduje — Co zaś do wynajmowania prywatnym ogierów klasy 2ej mogłoby takowe także jeszcze w używaniu być pozostawione — wyjątkowo, w miejscach gdzie stada koni użytkowych od stacy ogierów rządowych 2ej klasy oraz ogierów prywatnej własności premiowanych lub koncesyonowanych są zbyt oddalone.

Komissya jest jednomyślnego zdania iż Rząd powinien jak najspieszniej zarzucić w stadzie Radowieckiem produkcyi ogierów pół krwi i mniejszych stopni krwi a posiadać tamże tylko pepinieryę do produkcyi ogierów czystej i pełnej krwi; chów bowiem takich ogierów jako nadzwyczaj kosztowny Rząd ma najwięcej z hodowników środków na większą skalę prowadzić wzorowo. Produkcyja zaś koni pół krwi i mniejszego stopnia krwi jest dla skarbu publicznego za kosztowną i zbyteczną — bo po rozgatunkowaniu ogierów u prywatnych i zakupnie tychże przez Rząd, stacy dostatecznie zaopatrzone zostaną; premiowanie zaś i koncesyonowanie ogierów u prywatnych, wesprze skutecznie pośrednictwo Rządu. Liczne zatem koszta produkcyi

tych ogierów, mogą być użyte na zakupno tychże od prywatnych — fundusz zaś za sprzedane teraz się produkujące konie, oraz klacze pospolite w stadzie Radowieckiem byłyby stosownie użytym, to na kupno ogierów, to na konstrukcyą budowli dla ogierów rządowych na stacye zimowe po obwodach. Stan stada w Radowcach był przed kilku laty, i jest jeszcze nader wielki; stado to liczy:

Ogierów stanownych	94
Ogierów młodych	415
Klacz matek	549
Klacz młodych	579
Remont wierzchowych i zaprzęgowych	197
Zrębci	314
Razem	<u>2148</u>

Wydatek roczny na to stado wynosi 229,652 zł. m. k.

Dochód roczny 159,509

Zatem dodaje budżet wojskowy rocz. 70,143 zł. m. k.

Trzeba jeszcze nadmienić, że w dochód tu policzony wchodzi intrata z ziemi ornej, łąk, pastwisk i lasów — i że tamże pod własną administracyą jest obszaru — pól ornych, łąk, pastwisk i lasów 184,258 morgów a wydzierżawionych łąk i pastwisk 38,507 „

Zatem razem 222,765 morgów

Czyli $22\frac{1}{5}$ przeszło mil kwadratowych. Szkoda więc tych pieniędzy na chów miernych ogierów. We Francyi stada rządowe zniesione aby się nie stawiały niebezpieczną konkurencyą dla produkcji prywatnej. Rząd francuzki skutecznie jednak działa na ulepszenie chowu koni we Francyi, bo proteguje industryą prywatną, i nie przeszkadza tejże.

Co do pytania drugiego:

Względem środków przyjsia do dobrych w kraju koni użytkowych i roboczych.

Zanim przyjdziemy do wyjaśnienia tego pytania i dania odpowiedzi na takowe — przedkładamy stan liczby koni w Galicyi według konskrypcyi z r. 1857.

Ważne te data wykazują ogół koni w Galicyi Wschodniej i Zachodniej z Krakowem i Bukowiną, łącznie z młodzieżą na 646,137 sztuk; ponieważ zaś ludność w Galicyi wynosi według tejże konskrypcyi 5.054,390, zatem na każde 100 mieszkańców wypada w przecięciu po 12,₇₈ koni; co w porównaniu do wszystkich innych krajów, do Austrii obecnie należących — dosyć jeszcze na pozór jest korzystnie albowiem, takowe razem w przecięciu mają 9,₅₇ koni na 100 mieszkańców — chociaż niektóre z nich posiadają znaczniejszą jak Galicya liczbę koni w porównaniu do ludności swęj np. Serbia z Banatem: 27,₈₅. Pogranicze wojskowe 19,₅₀. Węgry 14,₀. Kroacya ze Sławonią 13,₆₈. Niektóre atoli kraje, mają znów o dużo w stosunku do ludności mniej koni niż Galicya np. Szląsk 5,₉₁. Styrya 5,₈₉. Austrya Niższa 5,₀₉. Kraina 4,₅₉. Czechy 4. Wenecya z Mantuą 2,₈₈. Tyrol, Voralberg 2,₁₀. Nadbrzeże 1,₈₃. — koni na 100 mieszkańców. — Także i w samej Galicyi nie jednaki pod tym względem zachodzi stosunek i tak: kiedy w lwowskim obrębie na 100 mieszkańców wypada 14,₃₅ koni w krakowskim wypada 11,₃₁. a w Bukowinie tylko 7,₄₂. Stosunek ten ilości koni do ilości mieszkańców w Galicyi na pozór korzystny nie jest nim w rzeczywistości, bo jakoś, a zatem wartość największej ilości koni u włościan, które około $\frac{3}{4}$ części ogółu stanowią, dla ich małej siły, o dużo jest mniej użyteczną do uprawy roli, jak być po-

winna, a to tak, iż zaledwie dwa konie robocze, za jednego w przecięciu w Galicyi liczyć można.

Co się tyczy liczby koni do rozległości powierzchni ziemi uprawnej łąk i pastwisk, to Zachodnia Galicya najkorzystniejszy przedstawia stosunek. bo na 1 milę $\square$ wypada 701 koni, a po potrąceniu żrębiąt do lat 3ch 585 koni użytkowych; czyli 2 konie na $34\frac{1}{5}$ morga. W Wschodniej Galicyi jest tylko 570 koni na 1 milę $\square$, a po potrąceniu żrębiąt do lat 3ch 473; 2 konie więc wypada na $42\frac{1}{5}$ morga. Na Bukowinie zaś znajduje się na 1 milę $\square$ 242 sztuk, a potrąciwszy żrębięta do lat 3ch tylko 191 koni; zatem 2 konie wypada na każde 104 morgi. W przecięciu zaś w całej Galicyi wypada 560 koni na 1 milę $\square$ pół ornych, łąk i pastwisk a potrąciwszy żrębięta do lat 3ch 471 sztuk; a zatem 2 konie na $42\frac{1}{2}$ morgi ziemi w zakres rolnictwa wchodzącej. Ta ilość do obrobienia ziemi i prowadzenia rolnictwa w Galicyi byłaby dostateczną, gdyby jakoś koni była jak być powinna, lecz ponieważ większa część tu policzonych koni jest tak nędzna, i mało siły do pracy mająca, że nawet 4 konie trudno aby za dwa dobre dały się policzyć, i ponieważ od wyżej wymienionej liczby, odtrącić jeszcze potrzeba konie do innego użytku jak do rolnictwa służące, stosunek więc wartości koni do rolnictwa użytych, o wiele bardzo dla tegoż niekorzystniejszym się staje. Do wyrównania ubytku koni przez wiek, pracę, choroby, wypadki, rachować można w Galicyi w przecięciu długość życia konia lat 10, zatem 10ta część koni rocznie przybywać powinna, ażeby ogólna liczba tychże nie zmniejszała się. W tym względzie Galicya nie przedstawia korzystnego stanu, albowiem ogólna liczba ogierów, klaczy i wałachów jest 534,816, zaś ogólna liczba żrębiąt do lat 3ch wynosi 111,321, co przez 3 podzieliwszy wypada na rok żrę-

biat 37,107, zatem brakuje rocznie 16,373. W stosunku do liczby ogólnej koni Zachodnia Galicya najniekorzystniejszy ma roczny przybytek, bo przybywa tam 15ty koń (14,₇₆), potem idzie Galicya Wschodnia gdzie na 14½ koni (14,₆₀) jeden przybywa; najkorzystniejszy zaś przyrost przedstawia się na Bukowinie, gdzie rocznie 11 koni (11,₀₄) przybywa. Ogólny zaś przecięciowy przybytek w całej Galicyi jest 1 koń rocznie na 14½ (14,₄₁) zatem przyrost dość niekorzystny, bo nie można rachować w przecięciu życia jednego konia lat 14½ a to tem bardziej w Galicyi gdzie nadzwyczajnie jest mało weterynarzy i wiele koni przez choroby i wypadki ginie. Daty statystyczne do wyrachowania powyższego służące, mogą być mylne, przy spisie bowiem koskrypcyjnym, przez nieświadomość spisujących i przez to, że włościanie źrebięta roczne i 2ch letnie już zaprzęgają, takowe łatwo do rubryki koni dorosłych wpisane być mogły. Pominąwszy jednak niedokładności dat statystycznych, z codziennego doświadczenia okazuje się, że chów koni w Galicyi znacznie upada. Chów ten u włościan po większej części źle jest prowadzony, konie z młodości niedostatecznie żywione, za bardzo młode przy lichém żywieniu zaprzęgane, ciągłą pracą przeciążane, zresztą zawcześnie do rozplodu poniekąd używane lub same się rozmnażające, oto są wszystko powody upadku chowu koni włościańskich, które dla tego z degenerowały i zkarłowaciały; a to tak dalece, że teraz na 100 koni, z trudnością choćby jednego do lekkiej jazdy zdatnego wynaleść. Nie o wiele korzystniejszy stan przedstawia większa część zaprzęgów konnych roboczych dworskich — szczególnie u właścicieli mniejszych wiosek — gdzie koń nie z nieuwagi właściciela, lecz z potrzeby pracą zmęczony i przygnębiony, a dla braku zasobów materyalnych i funduszków do prowadze-

nia gospodarstwa, nie może być starannie utrzymanym. — W takim stanie rzeczy, nie może być dziwno, że chów koni upada.

Pytanie drugie powyżej przytoczone wymaga objaśnienia co do wyrażenia koni użytkowych — Komissya mniema, że to wyrażenie ściąga się do koni, których użytek może być *wielorakim*, i któreby i pod siodło i do zaprzęgu i dla remonty użyte być mogły — wyraz ten: „koń użytkowy“ zdaje się odpowiadać znaczeniu wyrażenia francuzkiego *cheval à deux fins*, który Francuzi dają temu rodzajowi koni, które i do zbytłowniejszego zaprzęgu i pod siodło a nawet i na polowanie użyć można — słowem rozumieją pod tą nazwą konia i na wojnę i do użytku i do zabawy. — Mówiąc więc o środkach dojścia do koni dobrych użytkowych, nie można pominąć użytkowości koni krwi czystej arabskiej i pełnej angielskiej, jako pośrednich lub bezpośrednich reproduktorów tychże koni użytkowych; bo trudno koźmi wszystkimi jakie się znajdują w kraju, bez względu na ich pochodzenie, i z tēm złączone dobre przymioty, poprawić ród koni krajowych; które przez to właśnie że nie były poprawiane koźmi krwi czystej, a wypróbowanych zalet; i których chów nie był prowadzony umiejętnie, według pewnych zasad, wyrodziły się. — Zatem stada krwi czystej arabskiej i pełnej angielskiej a szczególniej pierwszej, do poprawy koni użytkowych w kraju, bardzo starannie i z jak największem zastanowieniem i znajomością rzeczy pielegnować należy — aby nie zabrakło w kraju wychowanych, doskonałych koni krwi czystej arabskiej i pełnej angielskiej, z którychby ogierzy użyte do klaczy wyborowych krajowych jakie się obecnie w kraju znajdują — wydały konie pół-kwii, któremi, i ich potomkami znów po krajowych doborowych klaczach jak najskuteczniej dałby się ogół

koni w Galicyi stopniowo poprawić; i które, jakotóż i ogiery krwi czystej i pełnej w kraju wychowane jako reproductory przez Rząd na stacye zakupywane i u prywatnych do stanowienia przez Rząd premiiowane i koncesyjonowane, do poprawy wszelkich rodzajów koni użytkowych i roboczych w kraju, najdzielniejby się przyczyniły. — Komissya mniema: iż tylko krwią czystą i pełną w ogierach zmieszaną z klaczami krajowemi jak najdawniejszego rodu, jak najdokładniejszej budowy i jak najlepszych wypróbowanych przymiotów dojść można do produkcji ogierów w kraju dla ogółu potrzebnych, i do poprawy rasy krajowej stósownych; z tego wynika iż właściciele stad, obok klaczy krwi czystej, powinni utrzymywać stósowną liczbę klaczy jak najdawniejszego rodu koni krajowych, z najlepszą jak można znaleźć budową i przymiotami — aby mogli produkować koni pół-krwi potrzebne na reproductory koni użytkowych i roboczych, a co więcej do utworzenia koni zdatnych do remonty. — W celu skutecznego wyszukania i stósownego użycia dobrych takich klaczy krajowych najlepsze przyniosłoby skutki stowarzyszenie w celu zakupna doborowych takich klaczy, a statuta podobnego stowarzyszenia hodowników w Szwabii i Neuburgu, które Rząd namiestniczy krakowski do opinii Towarzystwa Rolniczego Krakowskiego komunikował, z korzyścią dałyby się zastosować. Koni zdatnych do remonty jest wielki brak w Galicyi jak każdemu z czasu ostatniego przymusowego poboru koni w r. 1859 wiadomo gdzie zdarzało się iż na 100 koni — ledwie 1 i to nie bardzo zdatny do służby wojskowej znalazł się. Z tego wystawić sobie można jaka jest wielka liczba miernych bardzo i lichych koni w Galicyi, a szczególnie u włościan, których konie po największej części 12 a nawet 11 pędzi mierzą — a do tego odpowiednio jeszcze złe

są zbudowane. — Takie konie wielki uszczerbek krajowi przynoszą, bo przy małej swój sile, ani do ciągnięcia ciężarów i uprawy roli, długo służyć nie mogą, a do rozplodu, lub jako konie wojskowe, nie mogą być użyte; Rząd zaś w ich miejsce zmuszonym jest wielkie summy wydawać na zaopatrzenie remonty za granicę.

Ażeby w części przeszkodzić zdrobnieniu koni u włościan należałoby: zakazać tymże zaprzęgania źrebiąt przed skończonemi $3\frac{1}{2}$ latami, przynajmniej do furmanki wszelkiej, a przed skończonemi $2\frac{1}{2}$ latami do roboty lekkiej w polu pod karą pieniężną, któraby na fundusz premii przeznaczoną była. Latwość poznania téj periody wieku na zębach, ułatwiłaby bardzo strzeżenie wykonania tego zakazu. Należałoby również pod karą pieniężną na gromadę całą zakazać puszczenia ogierów na wspólne gromadzkie pastwiska, razem z kłaczami. Do upadku chowu koni w Galicyi z żalem wyznać trzeba znacznie się także przyczynia brak funduszków na utrzymanie należyte gospodarstw potrzebnych — w wielu bardzo majątkach najlepszy owies i siano na zbieranie potrzebnego grosza, do prowadzenia mozolnego gospodarstwa i płacenia różnych ciężarów sprzedawane zostają — a konie złą karmą są żywione. Zatem ulżenie rolnictwa w różnych ciężarach i wspomaganie tegoż przez Rząd i prywatne instytucje niezbędnie potrzebne.

Wielką przyczyną upadku chowu koni jest także: zarzucenie prawie powszechne jeżdżenia konno. Wiadomo iż pod wierzch potrzeba najlepszych koni; gdzie więc konno nie jeżdżą przypadkowo tylko dobre konie znajdować się mogą. Posiadający znajomości teoretyczne o koniu, praktyczne wiadomości nabierają dopiero jeżdżąc konno; zresztą jakaż będzie potrzeba koni wierzchowych, jeżeli nikt jeździć nie będzie; a hodownicy zaprzestaną wychowywać takiego rodzaju konie,

jeżeli nie będą mieli odbytu. Koniecznym więc byłoby wprowadzenie polowań *par-force* — choćby nie na taką dużą skalę, jak w innych krajach są w używaniu. Tradycję dobrych koni należy zastąpić nauką gruntowną o koniu — Nauka chowu koni powinna być więcej rozpowszechnioną niżeli nią jest obecnie. Wykład tej nauki jako umiejętności, powinien być dawany przy fakultetach — w Krakowie, we Lwowie i w Czerniowcach, gdzie założone powinny być szkoły weterynaryi — oraz szkoły jeźdźstwa konno.

Do środków jakimi dojść do polepszenia koni, należy rozwiązanie zasady: jaką krew czyli rasę użyć do poprawy koni krajowych: czy arabską, czy angielską. Aby dojść do tego rozwiązania, wypada się zastanowić nad pochodzeniem konia w ogólności.

Według naturalistów koń należy do zwierząt stref ciepłych — a ojczyzną jego jest południowo-zachodnia Azja. Z klimatu więc nadzwyczaj łagodnego przez wędrujące z Azji narody uprowadzony, stosownie do klimatu i miejscowości gdzie się z rodzinnego miejsca swego przesiedlił — oraz do pożywienia jakie w swej nowej znalazł ojczyźnie — do stopnia niewoli w jakiej u człowieka swego pana zostawał, do użycia tego do różnych prac i posług, korzystnych lub mniej korzystnych doznając skutków na swe ukształcenie i rozwijanie się przymiotów; utracił, zmienił, utrzymał lub rozwinął jeszcze więcej pierwotne swoje przymioty — swoje kształty. — Ztąd to powstały rozmaite rasy koni, dobre, gorsze i bardzo złe, co do własności budowy i kształtów. Stosownie więc do klimatu miejscowości, własności pokarmów przez konie pożywanych, i obchodzenia się z nimi człowieka — cywilizacyi, potrzeb ludzi i krajów, kształty i własności koni, tak się przez powyższe wpływy pozmieniały, że przez przeciąg wieków, utworzyły

się dobitne rasy, z dobrymi przymiotami, pięknoscią kształtów — jakotóż i przeciwnie, z nadzwyczaj pośledniami i wadliwymi kształtami, i bardzo małemi dobroci i użyteczności własnościami. — Wieków nawet niepotrzebowały konie aby uczuć te dobre i złe wpływy. — Za kilka lat dziesiątek, nawet za lat kilkanaście umiejętnego chowu, spostrzegać się daje widoczne polepszenie własności koni, tak jak znowu w razie przeciwnym widoczna degeneracya następuje.

Uprorowadzony koń w okolice dzisiejszej Syryi, Arabii, Egiptu i północnej Afryki, gdzie znalazł klimat najwięcej sobie przyjazny i pożywienie dla siebie najstosowniejsze, u wojowniczych ludów, a szczególnie u późniejszych Arabów, którym religia, pielęgnowanie konia, jako uczynek do zbawienia potrzebny nakazuje, rozwinął i wykształcił swe wrodzone nadzwyczajne przymioty. Wyższość tych jego przymiotów nad końmi całego ówczesnego świata, pobudziła Anglików do sprowadzenia go w kraj ich ojczysty, w znacznej ilości i wyszukanej dobroci, nie żałując sum wielkich, które do nabycia tak kosztownych zwierząt, wyłożyć potrzeba było. — Okazało się bowiem w Anglii, iż konie orientalne przy próbach, siłą, dzielnością i szybkością przewyższały konie dawne angielskie zdegenerowane. Uznano więc w Anglii, iż tylko konie orientального pochodzenia czystego, do poprawy rassy krajowej hodować i używać należy; zaprowadzono Stud-Book, z którego się przekonać można ile to koni orientalnych do uformowania koni pełnej angielskiej krwi wpłynęło. — Przyszli Anglicy do tej krwi pełnej, na podstawie koni czystej krwi orientalnej, z wypróbowaniem ich dzielności na wyścigach; a przez umiejętny chów, utrzymali w dzielności i wydoskonalili ich przymioty; do czego klimat Anglii chociaż więcej wilgotny, niż reszty Europy, ale

za to nierównie jednostajniejszy — znacznie się także przyczył.

Mają więc Anglicy u siebie konia bardzo dobrej krwi orientalnćj — uaklimatyzowanego i do dobrego i dostatecznie mu udzielanego pożywienia przyzwyczajonego; który, przez należyte z nim obchodzenie się, i prowadzenie systematyczne, stósownie do potrzeb cywilizacyi i obyczajów kraju, uformował rasę czyli krew pełną angielską, do którćj obecnie już żadna inna krew ani rasa, się nie miesza — i który, przy krzyżowaniu służy do ulepszenia różnych rodzajów koni użytkowych krajowych, i takowe jako w kraju wychowany, od kilkudziesiąt przodków swoich do klimatu i pożywienia przyzwyczajony, skutecznie polepsza.

Koniem więc wschodnim i jego potomkami poprawili Anglicy swoje konie. Tak więc nasze krajowe konie użytkowe i robocze skutecznićj będą polepszane przez ogiery czystćj i pół-krwi, którychby kilkanaście przodków urodziło i wychowało się w kraju.

Decydując kwestyą jakićj krwi używać do utworzenia koni do wszelkich potrzeb kraju naszego zdanych, nie można nie przyjąć zasady, iż krew czysta orientalna jako krew pierwotna (*sang primitif*) po przebyciu prób jak najdokładniejszych, do tego użytą być powinna.

Niesłychane trudności dostania potrzebnćj ilości koni krwi czystćj orientalnćj z należytymi przymiotami, niepodobieństwo prób odbywania i należytego wyboru w miejscu kupna tych koni — nadzwyczaj wielkie fundusze, jakie na to potrzebne, a najbardzićj ze wszystkich przyczyn fanatyzm religijny Arabów — stoją temu na przeszkodzie, iż niemożna nabyć koni w puszczy, w dostatecznie potrzebnćj ilości, z liczby koni u Arabów najwięcej cenionych. — Dla tego to Rząd jako po-

siadający ze wszystkich hodowników najwięcej środków dostania tych dobrych koni orientalnych — powinienby choć po kilka sztuk rok rocznie do Galicyi na stacye swe sprowadzać — a za kilka lat użytku takowe prywatnym za zniżoną cenę odprzedawać. Z tego téż względu bardzo szacowne są konie, czysto orientального pochodzenia, w stadach po kraju znajdujące się — gdzie obok dokładnie prowadzonej genealogii, umiejętny chów się wykonywa — bo takie konie, będąc końmi czystej krwi wschodniej, mają jeszcze tę nad swemi protoplastami dla kraju naszego wyższość, że są uaklimazytowane.

Niezaniedbując w niczem sposobności i usiłowań dostania ze Wschodu, a mianowicie Arabii, Syryi, Egiptu a nawet i Algiieryi koni — tak ogierów jak klaczy z należytyimi przymiotami, — zważając, że konie pełnej krwi angielskiej, dobrych przymiotów, oprócz własności do biegu — i dobrej konformacyi, na niskich nogach — silnie zbudowane, kształtów do tego pięknych — odpowiadają także w części potrzebom krajowym obecnego czasu — Komissya jest zdania, aby nasi hodownicy koni, poświęciwszy się z całą starannością i umiejętnością chowu i doboru koni, jakię używali Angliacy do uformowania swojej rasy koni krwi pełnej, hodowaniu krwi czystej orientalej; obok tego także hodowali konie pełnej krwi angielskiej — z wyż wyszczególnionemi przymiotami; — a tak: obie rasy obok siebie starannie przez kilka pokoleń utrzymywane — przy ciągłych próbach wyścigowych, wytrwałości i utrzymywaniu księgi rodowej — staną się z czasem końmi krajowymi, z których rasę orientalną krwią czystą — rasę angielską krwią pełną — zaś mieszane obiedwie krwią złączoną nazwiemy — któremi stósownie do potrzeb i

indywidualności, konie terazniejsze krajowe ulepszać będzie można. — I tak: ogierami krwi czystej — a po klaczach najlepszych krajowych — wzrostu zwykłego — budowy silnej kształtnej — będą produkowane konie pół-krwii, z których ogiery do blisko ogółu klaczy krajowych użyte — najskuteczniej się przyczynią, do utworzenia koni dobrych użytkowych, na remontę przydatnych i roboczych; — nawet wiele ogierów, po tych ogierach pół-krwii, i klaczach lepszych krajowych, znów do poprawienia ogółu gorszych klaczy krajowych z dobrym skutkiem będą mogły być użytymi. — Znów ogierami krwi pełnej z wyżej wyrażonemi własnościami — a po klaczach krajowych, wzrostu większego — przestroniej budowy — i w ogóle dobrej bardzo konformacji — będą produkowane konie pół-krwii, do użytku pod wierzch, polowania przydatne, z których ogiery do klaczy krajowych, wzrostu większego — i silnej budowy użyte, wydadzą konie: dla użytku artyleryi — ciężkiej kawaleryi — do pociągu ciężarów, maszyn gospodarczych i do rolnictwa w okolicach, gdzie cięższa uprawa roli. Zważywszy jednak: że większa daleko ilość klaczy zwykłych w Galicyi, jest wzrostu bardzo miernego, a nawet małego — i konformacją swoją więcej do konia orientalnego podobna — Komissya radzi tak Rządowi jako i hodownikom: utrzymywanie do poprawy koni krajowych, w przeważnej liczbie ogierów krwi czystej nad krwią pełną — krwi zaś złączonej używanie do zwyż wspomnionego celu, aż po niejakiem ukonstytuowaniu się takowej — i przybraniu dobitnych cech i wyraźnych przymiotów — zaleca jednak próbę w tym względzie — która we Francyi na stacyach ogierów rządowych zastosowana, skuteczne ma przynosić rezultaty. Aby zapewnić producentom koni korzy-

stny temi odbyty niezbędnie potrzebném jest podwyższenie ceny kupna za remonty i zaprowadzenie jednostajności w zakupnie tychże koni, na miejscu od producentów, lub w powiatowych miasteczkach z pierwszej ręki; liwerunek zaś przez kupców zarzucenym być powinien, i cło na konie stepowe rossyjskie do 50 złr. od sztuki podniesione. Trudno bowiem wytrzymać konkurencyą producentom z kupcami, którzy z głębi Rossyi konie dla remonty, za tanie pieniądze liwerować mogą, przez co producenci chów takich koni zarzucają, nie mając korzystnego odbytu.

Co do pytania trzeciego.

Względem stósowniejszego użycia premii rządowych, dotychczas przy wyścigach rozdawanych.

Pytanie powyższe podwójnie może być tłumaczone:

Albo: użycie premii, przez Rząd przy wyścigach rozdawanych w inny sposób, a natomiast zniesienie wyścigów; albo téż: stósowniejsze jak dotąd użycie tych premii, przy tychże wyścigach.

Komissya mniema, iż Tow. Roln. postawiwszy tę 3cią kwestyę do rozbioru, miało na celu, wyrazić się w tém drugiem znaczeniu powyższego pytania, i jest jednomyślnego zdania, ażeby urządzenie wyścigów, odbywających się zwykle we Lwowie — koniecznie potrzebnym uległo zmianom — i tak:

- 1) Aby nie były dopuszczane konie pełnej i pół-krwii angielskiej — nie urodzone w Galicyi lub wychowane i trenowane gdzieindziej; nie robi to bowiem żadnej korzyści dla kraju, jak koń pełnej i pół-krwii angielskiej gdzieindziej urodzony i wy-

chowany pobije nasze konie pełnej krwi angielskiej, a tém bardziej arabskiej — ale robi to korzyść dla kraju, skąd koń wygrywający pochodzi — a zatém: chybia celu poprawy koni krajowych, albowiem zniechęca do chowu koni własnych i pozbawia hodowników słusznie im należnej nagrody, założone koszta i mozolne starania około swych koni. Z uwagi jednak iż wielu hodowników jest tego zdania, że: tylko wtedy przekonać się możemy o niedostatkach naszych koni, gdy konie z innych krajów do nas na wyścigi przychodzą — chcąc nawet korzystać z pozostawienia w kraju tych dobrych koni zagranicznych, Komissya zgadza się na przypuszczenie koni *pełnej krwi* angielskiej, nie urodzonych i trenowanych nie w Galicyi, lecz tylko pod następującemi warunkami:

Nie więcćj jak jeden bieg taki we Lwowie, a jeden w Krakowie, gdzieby ogiery i klacze pełnej krwi gdzieindziej urodzone i trenowane przypuszczane były. — Większą ilość takich biegów uważa Komissya z przytoczonych powodów — za szkodliwą dla początkującej produkeyi — za odstraszenie od chowu i odjęcie szansy hodownikom krajowym. Biegi te zaś jeden we Lwowie a drugi w Krakowie — aby były o wysoką nagrodę rządową I. klasy — 1000 dukatów, z warunkiem odprzedania Towarzystwu wyścigów (lub Rolniczemu) w kraju zwycięzcy, ogiera: za 6000 zhr., a klaczy: za 4000 zhr. Aby meta była znaczna (5 mil angielskich) i waga większa jak dotąd dla koni niekrajowych — oraz aby minimum czasu biegu dla konia biorącego nagrodę — oznaczoném było; bo inaczej cel dopiętym nie zostanie.

U nas nauka trenowania do wyścigów, w ogóle tak na niskim znajduje się stopniu i mało jest ludzi trenerów zdatnych; trenowanie dobre dla wielu hodowników jest jeszcze za kosztowne, a czasem i niepodobne. Koń angielski z Anglii sprowadzony, nie utrzymany ściśle według zasad chowu w Anglii używanych, wyszedłszy z kraju, w którym paręset lat generacja jego rosła, żywiła się i kształciła — dostawszy się do naszego klimatu, zupełnie mu obcego — pożywając inne pokarmy, i pijąc inną wodę — musi degenerować w pierwszych pokoleniach, pod względem swojej szybkości; — że pierwsze, drugie a nawet i trzecie jeszcze pokolenie tego konia — musi być zwyciężone przez konia prosto z Anglii na dzień wyścigów sprowadzonego. Nawet z Prus i innych stron kontynentu gdzie dawniej niż u nas chów koni angielskich istnieje, sprowadzenie tych koni na same wyścigi jest także dla nas, jak na teraz z powyższych powodów bez korzyści.

Porównanie siły i szybkości naszych koni jeżeliby potrzeba tego wymagała — daleko tańszym i bezpieczniejszym sposobem odbyć się może — gdyby Towarzystwo wyścigowe nasze posłało parę koni rok rocznie na wyścigi zagraniczne.

Komissya będąc przeświadczoną o użyteczności wyścigów, oświadcza się jednomyślnie nietylko za utrzymaniem ale za pomnożeniem tychże — a mając na względzie podźwignienie chowu koni, radzi nie przypuszczanie (z wyjątkiem do dwóch wyżej wyrażonych biegów) do wyścigów koni nie w Galicyi urodzonych, trenowanych lub wychowanych.

Ażeby ułatwić hodownikom sposobność wypróbowania swych koni — Komissya proponuje urządzenie corocznie drugich wyścigów w Krakowie, a to w czasie

jesiennym; gdzieby większa ilość nagród za biegi koni orientalnych, była przeznaczoną, zważając iż w zachodniej Galicyi, chów koni orientального pochodzenia — ma przewagę nad chowem koni angielskich.

Aby dojść do wiadomości postępu w chowie koni krajowych użytkowych, i wynagrodzić choć w części,łożone usiłowania producentów, Komissya proponuje, ażeby przy wyścigach, oprócz nagród już istniejących i pomnożyć się mających, za biegi szybkości, koni czystej, pełnej i pół-krwi, — urządzone były nagrody dla koni użytkowanych, za wyścigi *kłusem*; nagrody te niewielkie lecz liczne być powinny, aby większa ilość producentów koni użytkowych z tychże korzystać mogła. Wiadomo jest bowiem, że dobry chód kłusem, znamionuje użytecznego konia, tak dla kawaleryi, jakotóż i do pociągowego użytku; główny bowiem cel w ulepszeniu chowu koni krajowych, ten być powinien: ażeby kraj posiadał jak największą liczbę dzielnych i zdatnych koni do remonty. Nagrody za dobry kłus dużo się przyczyniają do otrzymania powyższego celu. Premie za 3-letnie klacze i klacze ze źrebiętami w Galicyi przez Rząd dotąd rozdawane, są zanieliczne, ażeby pożądaný odniosły skutek. Powinno być także uwzględnione przy premiowaniu, udowodnione pochodzenie źrebiąt, młodzieży i klaczy premiowanych; ażeby premia trafiała produkt już ulepszony, nie tylko w budowie i przymiotach, ale i w krwi. Prawo do premii wszyscy zarówno mieć powinni. Premie na klacze nie tylko kilkakrotnie powiększyć należy, ale takowe uklassyfikować koniecznie potrzeba, a to: a) na premie dla klaczy krwi czystej i krwi pełnej; b) dla klaczy pół-krwi; i c) dla klaczy zwykłych dobrą budową odznaczających się.

Gdzie tak mała jest liczba ogierów rządowych i dobrych prywatnych, w stosunku do klacz w kraju, jak w Galicyi — bo rządowe ogiery ledwie $\frac{1}{10}$ część potrzebnej ilości ogierów w Galicyi wynoszą — konieczna zachodzi potrzeba, premiowania przez Rząd, ogierów u prywatnych za zdatnych do rozplodu uznanych — te premie na 3 klasy powinny być podzielone. W klasie 1ej znajdowałyby się ogiery krwi czystej i pełnej; — w klasie 2ej konie pół-krewi; — a w 3ej nareszcie konie mniejszego stopnia krwi. Premie takowe urządzone są z najlepszym skutkiem we Francyi, i tak: premią na ogiera czystej krwi (pur sang) płaci Rząd rocznie 500 do 3000 fr., na ogiera pół-krewi 400 do 1500 fr., a na ogiera z rodzaju koni pociągowych 300 do 800 fr.

Komissya proponuje następujące premie dla każdej z 3ch klass tej kategorii ogierów własności prywatnej, a to stosownie do wartości ogiera; dla klasy 1ej od 500 do 750 zhr., dla klasy 2ej od 250 do 500, a dla klasy 3ej od 50 do 150 zhr. w. a. Rozumie się, iż oprócz tego właściciele ogierów pobieraliby opłatę od klaczy przez siebie oznaczoną. Premia roczna na ogiera prywatnej własności mniejby i tak kraj kosztowała, jak utrzymanie i procent od ceny kupna ogiera rządowego.

Drugi również sposób odszczególnienia ogierów lepszych u prywatnych we Francyi używany — u nas z dobrym skutkiem dałby się zastosować — tym jest koncessionowanie ogierów (étalons autorisés) — do tej kategorii liczone są ogiery, na które fundusz premii nie wystarcza, lub które nie zasługują na udzielenie premii, mają nawet niejaki wady — najlepsze są jednak z ogółu wadliwych ogierów. Przez powyższe beztronne koncessionowanie ogierów, hodownicy koni mają także wskazane ogiery, po których lepszego przychowku

spodziewać się mogą. Opisanie dokładne ogierów tak premiovanych jako i koncessionowanych rok rocznie do publicznej wiadomości winno być podane, z oznaczeniem ceny od stanowienia — i wyrażeniem miejsca, gdzie takowe się znajdują. Do premiovania zaś i koncessionowania tych ogierów — właściciele tychże, o miejscach gdzie takowa czynność odbywałaby się — od Rządu uwiadomieniby zostali. Do odbywania powyższej czynności, oprócz znawców i weterynarza ze strony Rządu, kilku Obywateli z łona Tow. Roln. a właściwie z Komissyi chowu koni, przyzwanych być powinno.

Z relacyi o wypadku stanowienia ogierami rządowemi w r. 1860 okazuje się, iż w Galicyi było stanowione temiz ogierami 12,414 klaczy. Gdyby według planu Komissyi puszczanie ogierów rządowych za opłatą odbywało się, przypuściwszy: że połowa tych klaczy byłaby prowadzoną do ogierów 3ej klasy, $\frac{2}{6}$ do ogierów 2ej klasy i $\frac{1}{6}$ tylko do ogierów 1ej klasy, uzbierałaby się z tych zapłat. summa 97,243 zhr. w. a. Suma ta, która przy poprawie chowu koni wzrość jeszcze powinna, ceny bowiem za dopuszczenie klacz do ogierów rządowych mogą być wkrótce podwyższone, gdy nastąpi ulepszenie tychże ogierów, użytaby została na zwyż wspomniane premiovanie ogierów u prywatnych i premiovanie klaczy matek ze źrebiętami — oraz na nagrody wyścigowe oprócz teraz istniejących na te cele sum od Rządu i Towarzystwa wyścigów przeznaczonych.

W krótkości mówiąc, potrzeba koniecznie i spiesźnie: Zreorganizować instytucyą ogierów rządowych, uporządkować i powiększyć stan tychże przez zakupno od prywatnych, oraz celnych ogierów na Wschodzie i w Anglii. Ustanowić od dopuszczenia klaczy opłatę —

premiować ogiery prywatne najlepsze według klass, a mniej dobre koncessionować. Zarzucić w stadzie rządowym w Radowcach kosztowną produkcję koni pół-krwi i mniejszych stopni krwi, a urządzić pepinieryę do produkcji ogierów krwi czystej i krwi pełnej. — Powiększyć i urządzić premie dla klacz ze źrebkami i klacz młodych — pomnożyć wyścigi przez założenie drugiej areny w Krakowie, przez pomnożenie biegów — i ustanowienie licznych nagród za biegi klusem dla koni użytkowych. Podwyższyć ceny kupna za konie do remonty i kupować takowe wprost od producentów. Podnieść cło wchodowe do 50 zlr. od sztuki na konie stepowe rossyjskie. Wprowadzić wykłady nauki chowu koni we Lwowie, Krakowie i Czerniowcach; szkoły weterynaryi i jeźdżenia konno. Starac się podnieść wzrost i wartość koni włościańskich przez zakaz: a) zaprzęgania za bardzo wczesnego; b) puszczenia ogierów i klaczy na wspólne pastwiska. A prócz tego nadewszystko wspomagać wszelkimi możebnymi środkami rolnictwo, ulżyć ile możności ciężarów go gniotących, aby utrwalić dobry byt rolników, a przez to uczynić możebnym należyte wychowanie koni. Przy terażniejszych bowiem ciężarach gruntowych już wielki brak kapitałów do prowadzenia rolnictwa, a tém bardziej do zagospodarowania się, a cóż dopiero spodziewać się trzeba, jeżeli podług niewłaściwego i uciążliwego terażniejszego wyrachowania czystego dochodu z ziemi, przez Komissye kadastralne — wymiar podatków gruntowych podwojonym, a miejscami potrojonym zostanie.

Zalecając zatem Komissya i prosząc Towarzystwa Rolnicze o użycie wszelkich środków u Rządu w celu uchyleńia za wysokiego mylnie wyrachowanego oszaco-

wania czystego dochodu z ziemi przez Komissye kadastralne, które w skutkach swoich przyniosłoby zgubę dla rolnictwa, a tém samém dla chowu koni w Galicyi, oddaje Komissya swój projekt Komitetowi Towarzystwa Rolniczego, z prośbą: aby Tenże, w porozumieniu się z Komitetem Towarzystwa Rolniczego Lwowskiego, w sprawie podniesienia chowu koni w Kraju, zrobił stósowne kroki u W. Rządu.

Do składu Komissyi należą:

<i>Wny Benoe Atanazy.</i>	<i>JO. Sanguszko Władysław.</i>
<i>JWny Bobrowski Wincenty.</i>	<i>JO. Sapięha Adam.</i>
<i>Wny Dąbbski Władysław.</i>	<i>Wny Skrzyński Alexander.</i>
<i>Wny Dzwonkowski Edward.</i>	<i>Wny Stojowski Emil.</i>
<i>JWny Potocki Adam.</i>	<i>Wny Stojowski Eugeniusz.</i>
<i>Wny Rosnowski Felix</i>	<i>Wny Wykowski Ksawery.</i>
<i>Edmund Jastrzębski sprawozdawca.</i>	

Sprawozdanie to równie jak projekt do W. Rządu posłane zostały Komitetowi Towarzystwa Rolniczego Lwowskiego na ręce Księcia Adama Sapięhy referenta chowu koni przy Komit. Tow. Roln. Lwowsk. celem wspólnego porozumienia się a potem rychłego wygotowania ostatecznego projektu i przedłożenia tegoż W. Rządowi.

Dnia 17 Lutego 1862.

PROJEKT PODANIA

do Wys. Rządu a właściwie Wys. Ministeryum spraw wewnętrznych.

Upadający coraz bardziej chów koni w Galicyi — spowodował Towarzystwa Rolnicze Lwowskie i Krakowskie do powołania z grona swego Komissyi, aby

dokładnie zbadać przyczyny tego upadku, i podać środki skutecznego zapobieżenia temuż.

Powołane Komissye porozumiawszy się wzajemnie, ukończyły badania swoje i przedłożyły Towarzystwom Rolniczym rezultaty takowych, a projekta, które do podniesienia chowu koni w Galicyi ułożyły, Towarzystwa Rolnicze Lwowskie i Krakowskie W. Ministeryum spraw wewnętrznych jako rzecz wielkiej wagi, do spieszniejszego uwzględnienia niniejszém przedkładają:

1. Co do instytucyi ogierów rządowych w Galicyi. Pożyteczna instytucya ta nie przynosi w Galicyi skutków pożądaných — albowiem:

- a) Mała jest liczba ogierów.
- b) Czas stacyonowania tychże za krótki.
- c) Jakość niewłaściwie do miejscowości rozdzielona.
- d) Zgromadzenie inspekcji przez większą połowę roku do jednego miejsca w Galicyi, pozbawia oficerów możności rozpoznania się z miejscowemi potrzebami.
- e) Puszczenie ogierów za darmo staje się niebezpieczną konkurencją dla prywatnej industyi i pozbawia kraj licznych funduszów, mogących być skutecznie użytymi na premie w celu zachęty do chowu.
- f) Utrzymanie stada rządowego w Radowcach do produkeyi ogierów pół-krwi i mniejszych stopni krwi jest zbyt kosztowną, i pochłania fundusze, mogące być skutecznie na podniesienie chowu koni w kraju użytymi.

2. Co do przyczyn upadku chowu koni do remonty, użytkowych i roboczych:

- a) Brak dostatecznej zachęty do utrzymywania doborowych ogierów u prywatnych — (a przytém

niebezpieczna konkurencya ogierów rządowych dla tychże z przyczyny gratualnego dopuszczania do klaczy).

- b) Mała ilość nagród dla klacz ze źrębiętami i klacz młodych.
- c) Zawcześnie nękanie źrębiąt ciężką pracą przez włościan.
- d) Dowolne rozmnażanie się defektowych koni włościańskich na wspólnych pastwiskach.
- e) Mała cena płacona za remonty, zakupywanie tych koni od liwerantów i nader nizkie cło wchodowe od koni rossyjskich.
- f) Brak wykładu nauki chowu koni, nauki weterynary i nauki jeżdżenia konno w głównych miastach w Galicyi.
- g) Przy tak nisko stojącym stanie rolnictwa jak w Galicyi — znaczne ciężary w podatkach na ziemię nałożone.

3. Co do przyczyn stojących na zawadzie skuteczności wyścigów:

- a) Za małe summy na wyścigi przez Rząd przeznaczone.
- b) Za bardzo oddalona arena Lwowska dla pomniejszych hodowników zachodniej Galicyi.
- c) Brak wyścigów za biegi klusem dla koni użytkowych.
- d) Przypuszczanie do wyścigów (oprócz do jednego biegu we Lwowie i do jednego biegu na projektowanej arenie w Krakowie, ogierów i klaczy pełnej krwi, a to tylko pod niżej wymienionemi warunkami) koni pełnej i pół-krewi angielskiej urodzonych i trenowanych w Anglii lub w krajach gdzie chów takich koni na wysokim już stopniu doskonałości się znajduje.

**Towarzystwa Rolnicze następujące środki zaradcze w tym
względzie przedkładają:**

1. Co do instytucji ogierów rządowych w Galicyi:
  - a) Pomnożenie ogierów rządowych przez zakupna ogierów w kraju od prywatnych — jakoteż ogierów czystej krwi na Wschodzie i pełnej krwi w Anglii.
  - b) Poselanie ogierów wcześniejsze na stacye a późniejsze onych zciąganie dla zapewnienia tymże większej płodności, aby od 1go Lutego do końca października ogiery na stacyach zostawały.
  - c) Ścisła rewizya ogierów i zastosowanie tychże na stacyach do potrzeb miejscowych i zbadanie jakości klaczy w obrębie każdego obwodu.
  - d) Zgromadzenie ogierów tych na zimę nie do jednej stacyi jak dotąd, lecz w każdym obwodzie — przez co oficerowie zyskają kilka miesięcy czasu do obznajomienia się z potrzebami miejscowemi obwodu i będą mogli projektować Dyrekcyi stosowne zmiany.
  - e) Postanowienie opłaty od dopuszczania do klaczy — podzieliwszy ogiery na trzy klasy — ustanawiając opłatę od ogierów 1ej klasy czystej i pełnej krwi od 15 do 25 zlr.; od ogierów 2ej klasy pół-krewi od 5 do 10 zlr.; od ogierów 3ej klasy mniejszego stopnia krwi, rodzaju koni pociągowych od 2 do 5 zlr. w. a. Nizka na początek opłata będzie mogła być podniesioną w latach następnych.
  - f) Ograniczenie w Radowcach stadu rządowego do produkcyi li tylko czystej i pełnej krwi; ogromne z tej reorganizacyi stadu oszczędzone roczne fun-

— i za sprzedane stadnice i młodzież niepotrzebną — na urządzenie i zaprowadzenie nowego systemu co do pośrednictwa Rządu i na polepszenie produkcji koni w kraju skutecznie będą mogły być użyte.

2. Co do środków podźwignienia chowu koni do remonty użytkowanych i roboczych.

a) Premiowanie ogierów u prywatnych za zdatnych do rozplodu uznanych, podzieliwszy takowe na trzy klasy, licząc do 1ej klasy ogiery czystej krwi arabskiej i pełnej krwi angielskiej; do 2ej klasy ogiery pół-krwii; a do 3ej klasy ogiery mniejszego stopnia krwi — z premią roczną dla 1ej klasy od 500 do 750 złr.; dla 2ej klasy od 250 do 500, a dla 3ej klasy od 50 do 150 złr. w. a.

Potrzebne summy na takowe premiowanie wzięteby były z funduszków za dopuszczanie ogierów rządowych uzbieranych, które tak tanio jak wyżej wymieniona opłata rachując i przypuściwszy nawet, że połowa klacz do 3ej klasy ogierów — $\frac{2}{6}$ części klacz do 2ej klasy ogierów, a tylko $\frac{1}{6}$ część klacz do 1ej klasy ogierów prowadzoną będzie, wynosi rocznie sumę 97,243 reńskich. Koncessjonowanie mniej dobrych ogierów u prywatnych jednak do rozplodu mogących być użytymi, na które fundusze premii nie wystarczą — przez co hodownicy będą także mieli wskazane lepsze ogiery w kraju.

b) Znaczne powiększenie istniejących nagród za klacze ze źrebiętami i klacze młode i podzielenie tychże premii na 3 klasy: 1szą dla klacz czystej krwi arabskiej i pełnej krwi angielskiej; 2gą za klacze pół-krwii; a 3cią dla klacz zwykłych, do-

brój budowy i przymiotów. To powiększenie nagród z części funduszków od dopuszczania ogierów rządowych da się uskutecznić.

c) Zakaz pod karą pieniężną zaprzęganía zamłodych koni, a to: do furmanki ciężkiej przed skończeniem 3½ latami, a do roboty w polu, przed skończeniem 2½ latami. Łatwość poznania powyższych periodów wieku u koni na zębach przyczyni się do należytego strzeżenia tego zakazu.

Użycie funduszków z kar tych uzbieranego na premiowanie.

d) Zabronienie puszczenia razem ogierów i kłaczy na pastwiska pod karą pieniężną na właściciela lub właścicieli wspólnego pastwiska; a pieniądze z kar tych obrócenie do funduszu premii, — i wprowadzenie w wykonanie zakazów rządowych, jeżeli w téj mierze już są wydane.

e) Podwyższenie ceny kupna za remonty; kupowanie takowych wprost od producentów — i znaczne podniesienia cła wchodowego do 50 zlr. od sztuki na konie stepowe rosyjskie.

Rząd rossyjski aby sobie zapewnić odbytek koni stepowych, a głównie koni wałaszonych, nałożył cło wchodowe od konia po 75 rsr.

f) Wprowadzenie wykładu nauki chowu koni, weterynaryi i nauki jeżdżenia konno — we Lwowie, Krakowie i Czerniowcach.

g) Wspomaganie wszelkimi siłami rolnictwa w Galicyi, które na bardzo niskim stopniu kultury się znajduje i nie posiada dostatecznych kapitałów do podniesienia się, przez ulżenie ciężarów w podatkach gruntowych, i uchylenie grożącego znacznego jeszcze podwyższenia tychże, w skutek

mylnego i zawysokiego wypośrodkowania czystego dochodu z ziemi, przez komissye kadastralne szacunkowe (przy zaprowadzającym się nowym kadastrze gruntowym).

3. Co do środków obrócenia nagród wyścigowych na korzyść dobrej produkcji:

- a) Konieczną jest rzeczą przeznaczenie większych sum na nagrody wyścigowe jak te, które Rząd teraz wydaje. Część opłat od dopuszczania ogierów rządowych do tego użyta, pomnoży znacznie fundusz ten na nagrody wyścigowe — a brakującą kwotę spodziewać się należy, że Sejm krajowy na tak wzniosły cel chętnie zawołuje. Rząd teraz wydaje na wyścigi w Galicyi tylko 5,670 złr. rocznie — ta summa jest nader niewystarczającą i powinna być co najmniej do 40,000 złr. podniesioną, aby wyścigi należyty skutek osiągnęły.
- b) Urządzenie drugiej areny wyścigowej w Krakowie jest koniecznem, a to aby ułatwić hodownikom sposobność wypróbowania swych koni, a przez nagrody wyścigowe zachęcić do chowu. — Cel albowiem wtedy przez wyścigi osiągniętym będzie jeżeli konie w kraju urodzone i chowane przechodzić będą próby; — a większa liczba właścicieli koni w Kraju będą mieć ułatwioną sposobność wprowadzeniu swych koni na wyścigi i korzystania z nagród.
- c) Ustanowienie nagród na biegi klusem dla koni użytkowych — te nagrody niezbyt wysokie lecz liczne być powinny — aby wielu producentów koni użytkowych z tychże korzystało.
- d) Nareszcie nieprzypuszczanie do nagród w wyścigach koni pełnej i pół-krwi angielskiej nie uro-

dzonych i nie wychowanych w Galicyi, bo takie konie pierwszeństwo zawsze na wyścigach szybkości otrzymać muszą, a przez to od hodowania koni w kraju odstręczają, z wyjątkiem dwóch biegów, jednego we Lwowie, a drugiego na projektowanej arenie w Krakowie, z warunkiem, aby:

- 1) na te biegi nagrody rządowe po 1000 dukatów były przeznaczone;
- 2) aby meta 5 mil angielskich wynosiła;
- 3) ciężar aby był znaczny, 5 funtów więcej jak dotąd dla każdego wieku koni obcych, a 5 funtów ulgi terażniejszej dla koni w Monarchii Austryjackiej urodzonych — aby były dawane, tylko koniom w Galicyi, Krakowskiem i Bukowinie urodzonym;
- 4) minimum czasu biegu dla zwycięzcy oznaczone;
- 5) obowiązek sprzedania na żądanie Towarzystwu wyścigów lub Towarzystwu Rolniczemu w Kraju zwycięzcy ogiera za 6000 zlr., a klaczy za 4000 zlr. w. a.

